

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIX међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25-26. октобар 2024)

Књига II

ПРИЈАТЕЉСТВО

Уређивачки одбор

- Др Никола Бубања, редовни професор (декан)
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Милош Ковачевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Драган Бошковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Бранка Радовић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Јелена Атанасијевић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Анђелка Пејовић, редовни професор
Филолошки факултет, Београд
Др Владимир Поломац, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Часлав Николић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Катарина Мелић, редовни професор
Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Др Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор
Универзитет „Г. д’ Анунцио”, Пескара, Италија
Др Ала Татаренко, редовни професор
Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко”, Лавов, Украјина
Др Зринка Блажевић, редовни професор
Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Др Миланка Бабић, редовни професор
Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Др Михај Радан, редовни професор
Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Др Димка Савова, редовни професор
Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Др Јелица Стојановић, редовни професор
Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

- Др Драган Бошковић, редовни професор (одговорни уредник)
Др Часлав Николић, редовни професор

Рецензенти

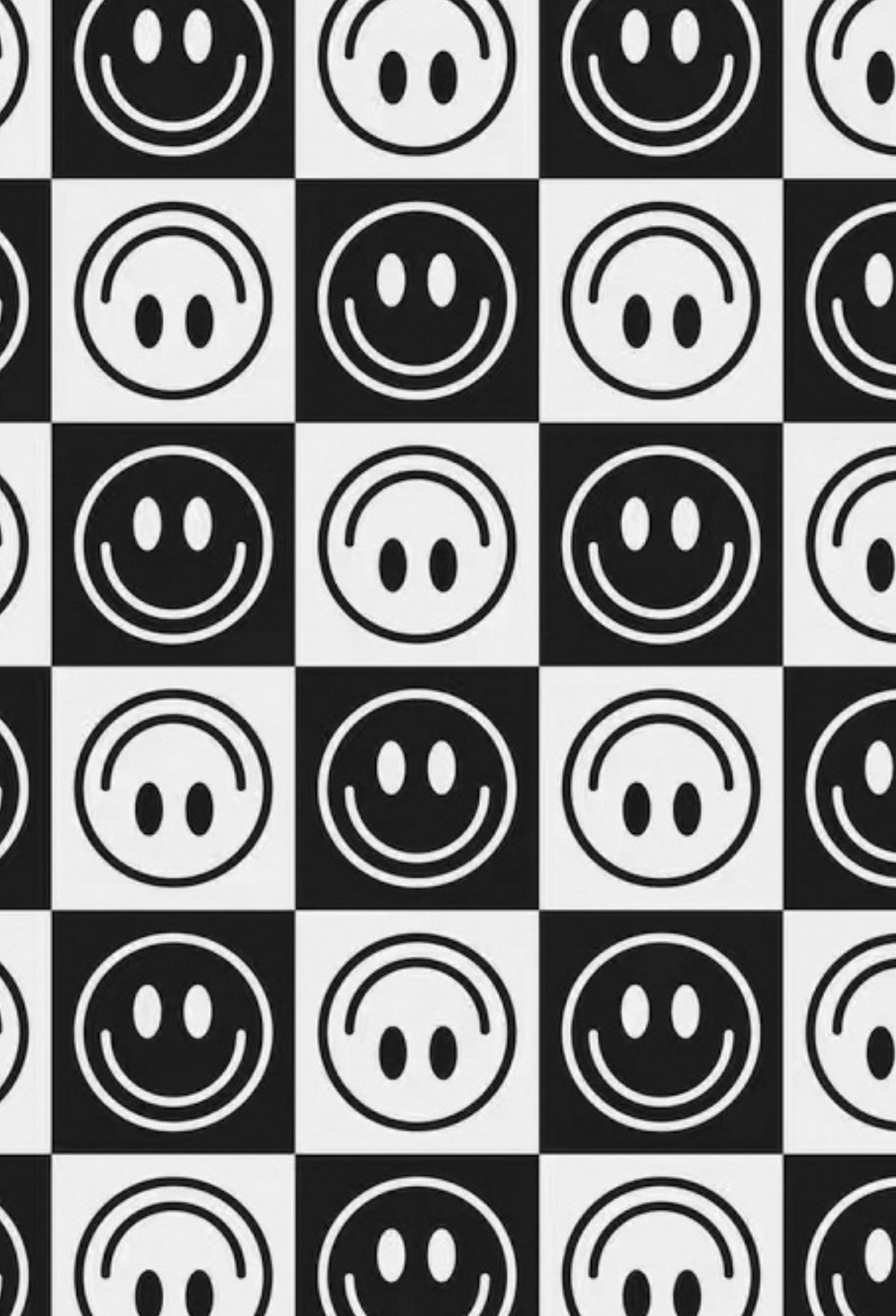
- Др Душан Иванић, редовни професор (Београд)
Др Александар Јерков, редовни професор (Београд)
Др Драган Бошковић, редовни професор (Крагујевац)
Др Богуслав Зиелински, редовни професор (Познањ, Пољска)
Др Душан Маринковић, редовни професор (Загреб, Хрватска)
Др Роберт Ходел, редовни професор (Хамбург, Немачка)
Др Ала Татаренко, редовни професор (Лавов, Украјина)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIX међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25-26. октобар 2024)

Књига II

ПРИЈАТЕЉСТВО

Крагујевац, 2025.

САДРЖАЈ

Јасмина М. АХМЕТАГИЋ

ПРИЈАТЕЉСТВО, ОДГОВОРНОСТ И ПРОБЛЕМ
ИЗБОРА: КНЕЗ МИШКИН / 19

Весна Р. СТАНКОВИЋ ПЕЈНОВИЋ

НИЧЕОВО ПРЕВРЕДНОВАЊЕ ВРЕДНОСТИ ПРИЈАТЕЉСТВА / 31

Саиша Ж. РАДОВАНОВИЋ

НИЧЕОВ ЗАРАТУСТРА О ПРИЈАТЕЉСТВУ / 41

Љиљана РОГАЧ МИЈАТОВИЋ

ПОЛИТИКЕ ПРИЈАТЕЉСТВА У КУЛТУРНОЈ ДИПЛОМАТИЈИ / 49

Светилана М. РАЈИЧИЋ ПЕРИЋ

„ЉУДСКИ МАНИФЕСТ”, КОНЦЕПТ ПРИЈАТЕЉСТВА ПОСЛЕ '68-Е / 59

Suzana MARJANIĆ

О АКТАНТУ „PRIJATELJI” U KRLEŽINOM ŽIVOTU / 73

Владимир Б. ПЕРИЋ

БРАТСКА ЉУБАВ ИЗМЕЂУ ИДЕАЛА И СТВАРНОСНИХ ПРЕПРЕКА / 83

Марија С. Докић

АРХЕТИП ХАРМОНИЈЕ КАО ПРВИ ЕЛЕМЕНТ КРЕАЦИЈЕ И ЊЕНА
(АНТИ)ТЕЗА СИМЕТРИЈА КАО ДРУГИ (ДУХОВНО СТВАРАЛАШТВО КАО
ОДГОВОР НА (НЕ)ПРИЈАТЕЉСТВО СИМЕТРИЈЕ И ХАРМОНИЈЕ) / 93

Милица Б. МОЈСИЛОВИЋ

ИВО АНДРИЋ: ОРИЈЕНТОФОБ ИЛИ ЖРТВА
ПОЛИТИКЕ НЕПРИЈАТЕЉСТВА? / 105

Маша Љ. ПЕТРОВИЋ

ПРИЈАТЕЉСТВО КАО ОСНОВНИ ЧИНИЛАЦ ЕМОЦИОНАЛНОГ
ПЕЈЗАЖА ФРАТАРСКИХ ПРИЧА ИВЕ АНДРИЋА / 117

Ана Д. СТЕВИЋ

ПРИЈАТЕЉСТВО, ПРИЧА И ИСТОРИЈА У ПРОКЛЕТОЈ АВЛИЈИ
ИВЕ АНДРИЋА И СЛУЧАЈУ ЦЕМ ВЕРЕ МУТАФЧИЈЕВЕ / 131

Катпарина С. ЛАЗИЋ

НАРЦИСОИДНОСТ У СВЕТУ ФИКЦИЈЕ – АНДРИЋЕВ ОМЕР-
ПАША ЛАТАС ИЛИ ГРАНДИОЗНА СЛИКА О СЕБИ / 141

Софија П. СИМОВИЋ

САЗНАЊЕ БЕЗ ИМЕНА И ГРАНИЦЕ – КЊИЖЕВНОСТ И ФИЛОЗОФИЈА
КАО ПРИЈАТЕЉИ ИСТИНЕ У ТУМАЧЕЊУ АНДРИЋЕВЕ ПРИПОВЕТКЕ
„НЕМИРНА ГОДИНА” И КРЛЕЖИНЕ ПРОЗЕ „ЉУБАВ МАРЦЕЛА
ФАБЕР-ФАБРИЧИЈА ЗА ГОСПОЋИЦУ ЛАУРУ ВАРОНИГОВУ” / 153

Мирјана М. БЕЧЕЈСКИ

КНЕЗ МИХАИЛО АНАСТАСА ЈОВАНОВИЋА У РОМАНУ
БЕЗДНО СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋА / 163

Марија М. ШЉУКИЋ

СИМБОЛИЧКА ПРОЈЕКЦИЈА ПРИЈАТЕЉСТВА У ПРОЗРАЦИМА
И ПРОЗРАЦИМА 2 СВЕТЛАНЕ ВЕЛМАР-ЈАНКОВИЋ У
ОГЛЕДАЊУ ЕПОХАЛНОГ ДИНАМИЗМА / 173

Часлав В. НИКОЛИЋ

ШАВ: ПРИЈАТЕЉСТВО У ПРИЧИ „ШТИТ” ДЕЈАНА ВУКИЋЕВИЋА / 183

Оља С. ВАСИЛЕВА

ДУША ЗВЕРИЊАКА: ЈЕЦАЈИ ПРИЈАТЕЉСТВА
МИОДРАГА БУЛАТОВИЋА / 193

Јелена З. МИЛИЋ

БЕОГРАДУ, ПРИЈАТЕЉСКИ: ПРАВО НА ГРАД У РОМАНУ
ПРИЈАТЕЉИ СЛОБОДАНА СЕЛЕНИЋА / 203

Маџда Г. МИЛИКИЋ

„НЕМА ДАНАС ДРУГА. ЛОПОВ ЗЕМЉУ ПРИТИСК’О”:
(АНТИ)ЈУНАЦИ БУГАРСКЕ БАРАКЕ МИЛИСАВА САВИЋА / 215

Жарка Ж. СВИРЧЕВ

МЕМОАРИСТИКА МАГДЕ СИМИН БОШАН
И ЕТИКА ПРИЈАТЕЉСТВА / 227

Сара З. АРВА

ДРУГИ, ТО ЈЕ МОЈ СВЕТ: ПРИЈАТЕЉСТВА ЈАРЕ РИБНИКАР
У МЕМОАРИМА ЖИВОТ И ПРИЧА / 237

Тамара М. ЉУЈИЋ

ПРИЈАТЕЉ, ТО САМ ЈА! / 247

Сања В. ГОЛИЈАНИН ЕЛЕЗ

ХЕТЕРОТОПИЈСКО БИЋЕ СРПСКОГ ПЕСНИШТВА –
АУТОРЕФЕРЕНЦИЈАЛНОСТ ПРИЧЕ О (НЕ)ПРИЈАТЕЉСТВУ / 257

Милица А. КАНДИЋ

ЕКОПОЕТИКА: ПРИЈАТЕЉСТВО ЧОВЕКА И ПРИРОДЕ / 277

Маја Ј. МЕДАН ОРСИЋ

ПРИЈАТЕЉСТВО У ПОЕЗИЈИ МИЛАНА ДЕДИНЦА / 287

Миломир М. ГАВРИЛОВИЋ

ВАСКО ПОПА И МИОДРАГ ПАВЛОВИЋ – ПЕСНИЧКИ ДИОСКУРИ / 299

Милица В. ЂУКОВИЋ

ПОЛИТИКЕ ПРИЈАТЕЉСТВА У ПОЕЗИЈИ ДРАГАНА БОШКОВИЋА / 313

Ђорђе М. ЂУРЂЕВИЋ

ПРИЈАТЕЉСТВО ’ТИХОГ ГЛАСА’: ЗАЛОГ ОЧЕНАША У
ПОЕМИ *ÜRİSTEN* ДРАГАНА БОШКОВИЋА / 323

Снежана Ј. МИЛОЈЕВИЋ

МОТИВ ПРИЈАТЕЉСТВА У ВАРЛААМУ И ЈОАСАФУ / 333

Марија Ј. БЈЕЛИЦА

ТЕМА ПРИЈАТЕЉСТВА У ДОСИТЕЈЕВОМ СОБРАНИЈУ
РАЗНИХ НАРАВОУЧИТЕЉНИХ ВЕШТЕЈ / 343

Ана Д. КОЗИЋ
ПРИЈАТЕЉСТВО МЕЂУ МУШКАРЦИМА У
РОМАНИМА БОРИСАВА СТАНКОВИЋА / 351

Александра П. СТЕВАНОВИЋ
КУЛТУРА И УМЕТНОСТ ИСТОКА У ПРИЈАТЕЉСТВИМА
КНЕЗА БОЖИДАРА КАРАЂОРЂЕВИЋА / 363

Оливера С. МАРКОВИЋ
РЕТОРИЧКИ МОДЕЛИ КЊИЖЕВНОГ ПРИЈАТЕЉСТВА У
ЕНГЛЕСКОМ ХУМОРИСТИЧКОМ РОМАНУ 18. ВЕКА / 373

Лидија В. ПЕТРОВИЋ
ПУТОВАЊЕ ПРЕМА ДРУГОМЕ КАО ПУТОВАЊЕ ПРЕМА
(НЕМОГУЋЕМ) СОПСТВУ: ПРИЈАТЕЉСТВО, ИДЕНТИТЕТ И
ПРИЧА У РОМАНУ ТАЛАСИ ВИРЏИНИЈЕ ВУЛФ / 385

Никола М. ЂУРАН
БИЋЕ И ЗАЈЕДНИЦА: ОНТОЛОШКА СТУДИЈА ЉУДСКИХ ОДНОСА
У РОМАНУ ВРЛИ НОВИ СВЕТ ОЛДОСА ХАКСЛИЈА / 395

Ана М. НИЋИФОРОВИЋ
ДРАМСКИ СВЕТ ХАРОЛДА ПИНТЕРА: ПРИЈАТЕЉИ И ЉУБАВНИЦИ / 405

Анја В. PETROVIĆ
REIMAGINING WOMANHOOD: POSTFEMINIST PERSPECTIVES
IN ANNE TYLER'S VINEGAR GIRL (2016) AND WILLIAM
SHAKESPEARE'S THE TAMING OF THE SHREW / 415

Ивона РАДОЈЕВИЋ АЛЕКСИЋ и Милан Д. ТОДОРОВИЋ
ПРИЈАТЕЉСТВО ПОД ОКРИЉЕМ ЦИВИЛИЗОВАНЕ
ЗАЈЕДНИЦЕ – МОРАЛНА ДЕГРАДАЦИЈА ГОЛДИНГОВИХ
ДЕЧАКА С ПУСТОГ ОСТРВА / 425

Теодора С. Илић
ИНТИМНОСТ У МЕТАФИКЦИЈИ: УЛОГА ЧЕТВРТОГ ЗИДА У СТВАРАЊУ
ПРИЈАТЕЉСТВА ИЗМЕЂУ ЛИКА И ПУБЛИКЕ У СЕРИЈИ FLEABAG / 435

Владимир Ј. КАРАНОВИЋ
КОНЦЕПЦИЈЕ ПРИЈАТЕЉСТВА, ЉУБАВИ И СЛОБОДЕ У РОМАНУ
УСПОМЕНЕ ЈЕДНОГ НЕЖЕЊЕ ЕМИЛИЈЕ ПАРДО БАСАН / 445

Светлана СТЕВАНОВИЋ
ЗАТВОР И ПРИЈАТЕЉСТВО У РОМАНУ ДАНИ КУТЕ
ЕДМУНДА ПАСА СОЛДАНА / 455

Верка Г. КАРИЋ
ЗНАЧАЈ ПРИЈАТЕЉСТВА ПРИ ГРАЂЕЊУ МАСКУЛИНИТЕТА
У РОМАНУ ГРАД И ПСИ МАРИЈА ВАРТАСА ЉОСЕ / 469

Елма И. Халиловић
ПРИЈАТЕЉСТВО ИЗМЕЂУ МЛАДИХ И СТАРИХ
У РОМАНИМА ИГОРА КОЛАРОВА / 481

Марина М. ПЕТРОВИЋ ЈИЛИХ
ЈЕДАН ЧОВЕК, ЈЕДАН ПАС И ДВЕ ПРИЧЕ О ПРИЈАТЕЉСТВУ / 491

Кашарина В. МЕЛИЋ
ПРИЈАТЕЉСТВО У СЕНЦИ НАЦИЗМА:
АДРЕСАТ НЕПОЗНАТ К. К. ТЕЈЛОР / 499

Милена Р. НЕШИЋ ПАВКОВИЋ
ИЗАЗОВИ АДОЛЕСЦЕНТСКОГ ПРИЈАТЕЉСТВА У ВРЕМЕ ХИТЛЕРОВОГ
УСПОНА: ПРОНАЂЕНИ ПРИЈАТЕЉ ФРЕДА УЛМАНА / 505

Георгина В. ФРЕИ
ДИДАКТИЗАЦИЈА КЊИЖЕВНИХ ТЕКСТОВА ПОМОЋУ
АЛАТА ПОДРЖАНИХ ВИ: ИДЕЈЕ ЗА ПРИМЕНУ
У НАСТАВИ СТРАНОГ ЈЕЗИКА / 513

Оливера С. Жижовић
ЉУБАВ КОЈА РАЗАПИЊЕ: „ЈУДА ИСКАРИОТСКИ”
ЛЕОНИДА АНДРЕЈЕВА / 525

Милан Б. ГРОМОВИЋ
КОМПАРАТИВНИ ТРОУГАО: ПРИЈАТЕЉСТВО ПЕСНИКА
И БОГА У БЕЛОРУСКОЈ ПОЕЗИЈИ / 535

Бранислава Д. МАКСИМОВИЋ
ТРАКТАТ ТОРКВАТА ТАСА МАНСО ИЛИ О ПРИЈАТЕЉСТВУ
КАО ПРИМЕР ПРОМИШЉАЊА ДРУШТВЕНО-
ФИЛОЗОФСКИХ ПИТАЊА У РЕНЕСАНСИ / 545

Ane A. FERRI
RENESANSNO PRIJATELJSTVO IZMEĐU PJESNIKA LUDOVICA
PASKVALIĆA I PROVIDURA MATEA VEMBA / 555

Марија М. ПЕЈИЋ
ПРИЈАТЕЉСТВО КЛОРИДАНА И МЕДОРА У БЕСНОМ
ОРЛАНДУ ЛУДОВИКА АРИОСТА / 569

Кашарина З. ЂИРОВИЋ
ПРИЈАТЕЉСТВО КАО (ПО)ЕТИЧКИ ИМПЕРАТИВ У
ФРАНЦУСКОМ И СРПСКОМ НАДРЕАЛИЗМУ / 581

Миломир М. ГАВРИЛОВИЋ¹

Институт за књижевност и уметност, Београд

ВАСКО ПОПА И МИОДРАГ ПАВЛОВИЋ – ПЕСНИЧКИ ДИОСКУРИ

У раду се проверава уврежено књижевноисторијско гледиште према којем су песници Васко Попа и Миодраг Павловић названи песничким диоскурима. Указује се, пре свега, на књижевноисторијске чињенице које су довеле до тога да овакво одређење постане учестало, а потом се наводе и значајни детаљи из књижевне биографије ова два песника који поближе откривају њихов књижевни, професионални и лични однос. На крају, епитет диоскури се проверава анализом поетичке еволуције поезије ових песника у односу на мит, односно традицијски регистар из којег проистичу архетипске вредности окамењене у представи близаначког пара. Оваква анализа је подузета са намером да открије да ли је одређење диоскури које се везује за однос два поменута песника само zgodна књижевноисторијска ознака или се ипак кроз сапостављање два опуса могу пронаћи и неки темељитији разлози који би правдали овакво именовање.

Кључне речи: Вако Попа, Миодраг Павловић, диоскури, биографија, мит, поезија, модернизам, књижевна историја

1. Весници модернизма

Васко Попа и Миодраг Павловић су од стране критике почесто називани диоскурима, делимично због тога што су се појавили у исто време и што су се својим почетним песничким исписима истакли као поетички предводници послератног песничког модернизма, а делимично и због тога што су, макар испрва, делили књижевноисторијску и рецепцијску судбину. Већ је Борислав Михајловић 1955. године у тексту „Једна паралела: Васко Попа – Миодраг Павловић”, указао на „њихов дует” (1971: 197), као и на, инсистирајући на аутентичности оба песника, поетичке сличности и разлике између њихове поезије. Михизова одређења се, без обзира што су написана поводом тек почетних лирских корака ових песника, уз одређење задршке, могу одржати и када се сагледају њихови целокупни опуси, што најпре говори о видовитости и умешности овог критичара. Изненађује такође и прецизност његовог књижевноисторијског контекстуализовања Попе и Павловића:

Оно што су Ракић и Дучић били за нашу поезију на самом почетку овог века, оно што су Црњански и Растко Петровић значили две деценије доцније, то су без сумње у средини овог века Миодраг Павловић и Васко Попа: покретачи, заокретачи, модернизатори, истраживачи и творци. Белези времена. Међаши поезије. Путокази развитака. (1971: 195)

Уједно се потврдила и Михизова пророчка опорукa којом је предвидео будућу како иницијалну критичку тако и темељнију научну и књижевноисторијску рецепцију поезије ових песника: „[С]ве док буду читани везиваће их заједно ланцем истовремености њихове појаве и значаја, мада се можда никад два песника од тако различитог зрна нису заједно јавила у нашој књижевности” (1971: 196).

Попа и Павловић, односно, како их је Михиз назвао – „двоглаво сазвежђе наше савремене младе поезије” (1971: 195), заиста јесу најчешће разматрани

¹ gasha88gm@gmail.com

као водећи гласови једног кодификационог поетичког усмерења – *послератног песничког модернизма*, самим тим и као перјанице модернистичког књижевног израза у оквиру сукоба између такозваних *модерниста* и *реалиста*, који је практично означавао можда и најзначајнију тачку широко постављеног културног рата који се водио током педесетих година прошлог века око места и улоге књижевности и уметности у југословенском социјалистичком друштву, уједно и књижевне борбе која се исцрпљивала око друштвене премоћи представника два поменута књижевна ракурса. Попа и Павловић су једногласно проглашени прво претходником а потом и ударним двојцем модернизма, без обзира на све поетичке разлике и сличности, што је позиција са које су њихова књижевна дела била разматрана и кроз критичко мишљење и кроз касније шире засноване књижевно-историјске анализе и контекстуализовања. Рецимо, Зоран Мишић је у *Антологији српске поезије*, већ 1956. године, Васка Попу и Миодрага Павловића посматрао као поетски и поетички пар, чему сведоче две невелике белешке везане за ове песнике (в. 1956: 322, 334). Стога не изненађује ни то да је непорецива почетна спона између поезије ова два песника постала књижевноисторијска чињеница (на којој се, као и при свакој књижевној генерализацији, често и претерује), али и међаш са ког је могуће прецизније осветлити и друге културне и наследујуће поетичке и књижевне процесе и односе. У познатој студији *Послератна српска књижевност 1945–1970. и њена историја*, објављеној 1972. године, Предраг Палавестра указује на њихов удружени значај при конституисању магистралних поетских токова српске поезије: „Миодраг Павловић је, заједно са Васком Попом, био међу оним послератним песницима чија је појава обележила почетак новог раздобља у песничком развитуку” (2012: 214), при том истичући, сасвим прецизно, њихов, шире схваћено, друштвени значај: „Пут којим су од послератних песника први кренули Попа и Павловић омогућио је читавој једној генерацији српских песника да лакше и безболније ступе у књижевност.” (2012: 216)²

Овакви и слични критички ставови – у којима су Попа и Павловић препознати као песници који су створили „модерни идиом српског песништва” (Ђосић 2008: 231) – добили су и митски призив који, сасвим очекивано, призива у сећање једну од најпознатијих и најзначајнијих архетипских представа – близаначки пар. Јован Деретић, који је *Историју српске књижевности* писао са истакнутим синтетичким амбицијама и са намером да исказује *коначне* судове, назива Попу и Павловића *диоскурима* (в. 2007: 1170), што је епитет који су и раније носили, без обзира на веома речита поетичка разграничења, као што су била Михизово и Палавестрино. Тај епитет није случајно изабран и потврђује се њиховом улогом у развоју српске поезије, њиховом књижевноисторијском позиционирању и

2 Уп са: „[Т]а два песника [су – М. Ђ:] повезана у историјски пар из приче о почецима српске поезије у другој Југославији. И тако је остало, мада су уопштавања те врсте увек помало и фалсификати, јер не узимају у обзир различитост песника и целину њиховог дела, а помало и нетачна редуктовања, јер не узимају у обзир и све друго што се тада дешавало у поезији.” (Максимовић 2002: 23)

В. и: „Имена Миодрага Павловића и Васка Попе узимају се обично заједно, у комплету, да би им се приписала превратничка улога у историји српске поезије након Другог светског рата. А ипак, путеви им се касније разилазе: на путу који предузима да би пронашао наду између искиданим стиховима своје прве збирке, Павловић послушкује Елиота и почиње да говори надличним језиком мита, у коме је помоћу фигуре антислике измерена права удаљеност између садашњости и традиције. Попа, пак, упркос елементима мита у својој поезији, бира други пут.” (Владушић 2018: 70)

В. и текст Николаја Тимченка у коме је представљен однос између Попине и Павловићеве поезије и у њој обликованог односа према историјским искуствима (1970: 146–157).

статусом „модернисте”, као и синхроним условљеношћу њиховог земног трајања, писања и објављивања, те постојања на књижевној сцени.

У том смислу, обележавање Попе и Павловића овим епитетом постало је и остало једно згодно, генерализујуће, али уједно и релативно прецизно књижевноисторијско одређење. Као такво, оно се не појављује само у књижевној критици или темељније постављеним студијама већ и у мемоаристичкој и другој блиској прози. Рецимо, у *Једном могућем живићу*, Стеван Раичковић, њихов генерацијски, али не и поетички исписник, посвећује им једно поглавље, насловљено њиховим именима, у којем бележи:

У модерној (и 'модернистичкој') струји која је око 1950. године... па надаље... отпочињала да бива све доминантнија у поезији Београда... у самој њеној мatici – поред старих надреалиста и њихових младих подражавалаца – нашле су се и две нове, од самог почетка маркантне, личности... Били су то Миодраг Павловић и Васко Попа... чија су се имена – (тада, на самом старту, баш тим редоследом како сам и навео) – на сав глас помињала... [...] Иначе, по поетским замислима, дебело су се разликовали од надреалиста... а још више, њих двојица, међу собом... (Раичковић 2023: 215)

Каткад су упаривања попут наведених иницирана (есејистичким, или пак строгим научним) промишљањем о књижевноисторијским процесима, а каткад истицањем биографских сличности које су проистекле из њиховог професионалног и личног односа.³ Међутим, поставља се питање, као и са сваком књижевном генерацијом, у коликој мери је оправдано овакво сапостављање Попе и Павловића. Позната је тежња, како научна, тако и опште читалачка да се књижевници великог формата упарују (Његош и Стерија, Андрић и Крлежа, Андрић и Црњански, Толстој и Достојевски, Елиот и Јејтс, Ман и Хесе, Ман и Џојс...). Почетна књижевноисторијска улога поезије Попе и Павловића – одсудни значај за конституисање главних токова српске поезије друге половине двадесетог века, али и кодификовање читавог низа традицијских оквира српске књижевности – условила је овакав књижевноисторијски третман, иако би се, пратећи њихов даљи поетички развој, пронашло више разлога којим би он могао бити оспорен. Међутим, књижевноисторијске генерализације је тешко оборити и, у том смислу, можда тек оставивши по страни Ракића и Дучића, Попа и Павловић су постали најистакнутији песнички пар српске поезије у двадесетом веку – песнички *диоскури*.

2. Биографска преплитања

Ипак, Попа и Павловић нису само књижевноисторијске контуре уклопљене у шири пејзаж једног књижевног времена или историјског доба. Људи богатог животног искуства, сличног статуса и, унеколико, књижевне биографије, нису тек могли да прођу кроз живот један поред другог. Штавише, и биографски подаци и библиографске јединице сведоче о једном пријатељском и књижевном односу који је имао своје успоне и падове, али који је трајао скоро четири деценије, а на моменте био значајан у оној мери која биографске податке претвара у битне књижевноисторијске чињенице, које се могу лако пописати:

3 В. и: „Театролог Јован Ђирилов, радознали савременик књижевних догађаја у Београду педесетих година, тврдио је да кад год би се на Филозофском факултету на књижевним вечерима појавили Миодраг Павловић или Васко Попа, са својим модерним стиховима, који нису певали о бетону и радним акцијама, [...], студенти су навијали жустрије него на фудбалским утакмицама.” (Поповић 2019: 16).

- Павловићева прва збирка поезије, *87 песама*, излази из штампе 1952. године, док се следеће године појављује и друга – *Сшуб сећања*; такође, 1953. године је штампана и Попина прва књига песама, *Кора*. У те две године, упоредо са продорним уласком у магистрални ток југословенске и српске поезије, започиње и њихово пријатељство (в. Поповић 2019: 26).⁴
- Попина песма „Дугини двори” објављена је у Борби, 1956. године (в. Поповић 2019: 39) са посветом: „Миодрагу Павловићу”. Она није ушла у састав ниједне од наследујућих Попиних књига, а Борислав Радовић ју је пронашао у његовој заоставштини и донео у издању Попине сабране поезије у скупини [*Појединачне песме*], али без посвете.⁵ Ова песма, односно исечак из новина у којима је штампана, такође је пронађена и у Павловићевој заоставштини (в. Поповић 2022: 53).
- Павловић 1958. године пише есеј, „Од камена до света: О поезији Васка Попе”, који је исте године штампан у књизи есеја *Рокови поезије*.
- Попа је 1960. године у *Урнебесник: зборник песничког хумора* унео и две Павловићеве песме, „Варијације о лобањи” из *87 песама* и „Реквијем” из *Сшуба сећања*.
- На позив Васка Попе, уредника Нолитове чувене библиотеке „Метаморфозе”, Павловић пише предговор Борхесовим *Маштаријама* (1963).
- Поменути Павловићев есеј о Попиној поезији штампан је као предговор другом издању *Нейочин-поља* које објављује Просвета 1963. године, у знаменитој библиотеци „Бразде”.
- Павловићева *Антологија српског песничтва (XIII–XX век)* излази из штампе 1964. године, са посветом: „Пријатељу Васку Попи”. Попа је, од свих српских песника, највише био заступљен, са чак 17 песама. Сви остали у том тренутку живи српски песници, од Вељка Петровића до Јована Христића, заступљени су са укупно 30 песама. Уследили су напади на Па-

4 Уп. са: „Био је [Миодраг Павловић, 1954. године – М. Г.] са Васком Попом у Вршцу – ишли су са супругом, Маријом и Хашом, лутали су по Вршачком брегу, а увече је било књижевно вече – о њиховој поезији говорио је благоглагољиви Михиз, хвалећи их из ’петних жила’. Вече се претворило у празник, догађај о коме ће се у Стеријиној вароши дуго причати.” (Поповић 2019: 26) У интервјуу који је током новембра и децембра 1986. године са Миодрагом Павловићем водио новинар Милош Јевтић, а који је две године касније штампан у књизи *Дијалог о свету Миодрага Павловића*, Павловић је дао један невелики портрет Васка Попе: „Душан Матић је учинио да се упознамо Попа и ја; по његовом мишљењу, наше познанство је могло бити за мене повољно, корисно. Васко је у почетку био резервисан, мимоилазио ме је. [...] Са Попом сам касније друговао интензивно читавих петнаест година, па смо и путовали заједно на разне стране. Био је богата личност, обдарен не само песничком мишљу него и другим интуицијама, рецимо за историјска збивања, актуелна и давна. Једино у будућност није могао да гледа без великог узнемирења, да не кажем и страха. Он је у будућности ишчитавао тријумф нечега од чега смо сви страховали, и сходно томе је почео да чини компромисе.” (Павловић, Јевтић 1998: 93–94) Посве је занимљиво што су у коначној верзији овог Јевтићевог разговора са Павловићем, објављеној у једном од томова *Избраних разговора Милоша Јевтића у 12 књига*, цитиране реченице у којима је, процењујући Попин карактер и животну путању, Павловић можда открио и више него што је намеравао о свом односу према песнику *Коре* – изостављене (в. Јевтић 2011: 181–248).

5 „Савила се бескућница дуга / Над земљом над вучјом / Тражила добре изворе // Да живе се напије воде / Да литар прикупи снаге / Да себи дворе сагради // Сви извори добри / Дубоко у земљу пропади / Или високо под небо / По воду отишли живу // Нашла дуга зенице / Последњег златоустог певача / И у зеницама живу воду / И седам у води очевих боја // Гради дуга сада себи дворе / Седам кула све једну над другом // Над земљом над вучјом.” (Попа 1997: 532)

вловића по овом, као и многим другим питањима, који су били непријатни и по Попу, уредника СКЗ-а у којој је Павловићева антологија објављена, самим тим и наручиоца и издавача ове књиге, уједно и Павловићевог пријатеља. Критике, што усмене, што објављене, по овом питању су долазиле са високих места – Марко Ристић, Добрица Ђосић, Бранко Ђопић, Оскар Давичо, Александар Вучо и други (в. Поповић 2019: 54–56, Поповић 2022: 69–71). Попа, који није био склон таквом типу исказивања, ипак објављује одговор на поменута спорења у дневној штампи (в. Поповић 2019: 55).

- У поменутој едицији „Бразде” 1964. године појављује се Павловићева збирка есеја о српским песницима – *Осам песника*. Есеј о Попи је уврштен у ову књигу, међутим, Павловић ће га изоставити из њених будућих и проширених верзија, названих *Есеји о српским песницима* (Вук Караџић 1981; СКЗ 1992), као и из истоветно насловљеног тома Павловићевих сабраних дела (Просвета 2000), која ипак не представљају његов сабрани опус, већ ауторов строго избор.
- До краја декаде, а пре 1970. године, Попа и Павловић прекидају пријатељске везе, као и професионалну сарадњу.⁶
- Пред крај Попиног живота, 1990. године, Павловић, на позив Хаше, Попине супруге, посећује старог пријатеља на болесничкој постељи Војно-медицинске академије. Остало је забележено да је тиме испуњена Васкова жеља. Дводеценијски њихов сукоб се тиме окончава (в. Поповић 2019: 90).⁷

Пописани су најважнији књижевни сусрети два песника, међутим, њихове биографије откривају и читав низ паралелизама, како биографских, тако и књижевних. Оба песника су истог дана, 18. 6. 1952. године, на пленуму УКС-а, примљени за чланове овог удружења (в. Поповић 2019: 23). Обојица су својевремено били уредници модернистичког часописа *Дело*, и обојица су морали да се повуку са тог намештења. И Попа и Павловић су били венчани кумови Милићу Станковићу – Милићу од Мачве. Оба песника су осетила потребу да се, 1971. године, протестно изразе приликом пресељења Његошевог гроба (*СЛ* 1989: 237, 250).

6 Разлози сукоба су умногоме остали неразјашњени, мада Радован Поповић, биограф и једног и другог песника, доста несигурно спекулише да је у питању била или завист или конкуренција, односно конфликт око потенцијалних преводилаца (в. 2019: 61–62). Попа, сходно свом чврстом правилу да се не оглашава поводом књижевних, а још мање личних питања, свакако није сведочио о овоме. Пословично распричанији Павловић такође није разјаснио разлоге, мада се, из његових исказа, може наслутити да су они имали идеолошки признак. Наиме, Попа је до краја живота остао лојалан тврдој комунистичкој партијској линији, према којој Павловић, изданак грађанске породице, није гајио претеране симпатије.

В. и: „Разговарао сам са Хашом, у Васковој соби. [...] Каже како је увек била против тога да Васко 'кида са Мијом', али није могла да се меша нити да утиче на Васкове одлуке.

[...] Једну [књигу – М. Г.] је [Хаша – М. Г.] дуго држала отворену. Биле су то песме Миодрага Павловића са посветом Васку и Хаши: 'Мојим сапутницима'. Хаша је расклопљену књигу пружила Васку, а он ју је, ћутећи, прихватио и, затим, одложио.” (Рошуљ 2002: 23)

7 Уп. „Изненада, Хаша се јавља Миодрагу Павловићу и преноси му Васкову поруку – желео би да га види и да га он, као лекар, прегледа. Стари пријатељ је отишао и прегледао га – само је потврдио дијагнозу да је реч о опакој болести – раку ... (Према казивању Павловићеве супруге.)” (Поповић 2022: 172) Према једном усменом сведочењу из друге руке, које је Павловић својевремено пренео песнику Драгану Јовановићу Данилову, а он, коју деценију касније, књижевном историчару Владану Бајчети и писцу ових редова – Павловић, који у том тренутку готово четири деценије није практиковао свој лекарски занат, у посету Попи је отишао у свом старом медицинском мантилу, носећи са собом скоро четири деценије неупотребљени стетоскоп.

Овакве подударности речито допуњују биографску скицу Попиног и Павловићевог личног и професионалног односа, и додатно, макар кроз романтизоване валере, потврђују тезу о овим песницима као диоскурима.

3. Заједничко поклоњење

Ипак, међу свим поменутих биографским подацима један заједнички подухват ова два песника стоји истакнут, будући да може изнова осветлити неколике значајне и Попине и Павловићеве песничке преокупације. У питању је песничко наслеђе у Грчку, при којем су два песника, заједно са Живорадом Стојковићем, књижевним критичарем и братом чувеног глумца Данила Бате Стојковића, посетили Свету гору и манастир Хиландар, уједно и бројне друге споменике било хришћанске било античке грчке културе.

Павловићу је то било прво путовање ван граница Југославије. Попи, који се за време Другог светског рата склонио на студије у Букурешт, а потом и у Беч, то је био први одлазак на Свету гору. Песници су посетили Хиландар 28. 9. 1958. године и том приликом оставили кратке записе у књизи утисака. Попа је био пословично кратак: „Благодарим братству манастира Хиландара на срдачном пријему” (Поповић 2019: 43, 144), док је Павловић био нешто усрднији: „Захвалан на врло срдачном пријему у ман. Хиландару, остављам Свету Гору с утисцима који ће остати неизбрисиво урезани у моје памћење.” (Поповић 2019: 43, 144) Иако су, у годинама након ове посете, Попа и Павловић, кроз разна песничка посланства и гостовања, обишли готово цео свет, посета Светој гори у рану јесен 1958. године се ипак истиче као догађај од конститутивног како личног тако и песничког значаја за оба песника. И један и други су оставили писани траг о том догађају.

За разумевање Попиног односа према традицији од значаја је неколико биографских података које је сам песник унео у Просветино издање *Песам* из 1968. године: „Полази у основни школу. Стари његов учитељ Светислав Петров, који га је водио кроз сва четири разреда, једном у месецу певао је ђацима уз гусле” (1968а: 137); „Уписује се у Реалну гимназију у Вршцу. Преко пута школе је кућа у којој је самовао последњих година живота песник Јован Стерија Поповић” (1968а: 137); „Путује у Грчку. На Атосу посећује манастир Хиландар, седиште српске средњовековне песничке школе” (1968а: 138). Оваква намерна исклизнућа у иначе строго наметнутом пописивачком биографском изказу, међу сажето представљеним централним животним догађајима, нису тек биографске појединости, већ се у њима и откривају обриси односа према одређеним традицијским оквирима – док саме напомене представљају формативне догађаје унутар Попине песничке биографије. Сам Попа је, према сведочењу његовог пријатеља, врсног медијевисте Ђорђа Трифуновића, истицао важност ове биографске *хронологије* (в. 2001: 22).

Посета Хиландару, чак и ако се на тренутак пренебрегне српсковизантијско наслеђе у његовој поезији (в. Радуловић 2017: 59–99), па и песма *Хиландар* из циклуса *Ходоћаша* песничке књиге *Усправна земља*,⁸ лако се може разумети као формативни тренутак у песничкој биографији ако се сагледају Попине издава-

8 Лирски субјект ове песме је управо путник-поклоник, који се, приставши у манастир, моли пред чувеном иконом Богородице: „Црна мајко Тројеручице // Пружи ми један длан / Да се у чаробном мору окупам / Пружи ми други длан / Да се слатког наједем камења // И трећи длан ми пружи / Да у гнезду стихова преноћим // Приспео сам с пута // прашњав и гладан // И жељан другачијег света // Пружи ми три мале нежности / Док ми не падне хиљаду магли на очи / И главу не изгубим // И док теби све три руке не одсеку / Црна мајко Тројеручице” (Попа 1997: 208).

чке активности и тематски развој његове лирике након овог догађаја. Свакако, Попа је већ у *Кори*, 1953. године, објавио, у последњој скупини песама ове збирке названој *Усправна земља*, уједно и протокверзији неких циклуса будућих збирки *Усправна земља* и *Кућа наспред друма*, песме „Стећак“, „Сопоћани“, „Манасија“ и „Каленић“, те се његово темељно интересовање за средњовековну српску духовност не може везати за посету Хиландару. Међутим, након ове посете, следи петнаест година интензивног Попиног интересовања за овај традицијски оквир српске културе који је крунисан поменутом збирком *Усправна земља*, из 1972. године, заправо, циклусом *Ходочашћа* који отвара ову збирку. Међутим, пре те збирке, Попа објављује у оквиру Нолитове чувене библиотеке „Орфеј“, 1962. године, *Поноћно сунце: Зборник песничких сновиђења*, у који су, поред текстова из народне баштине, и одломака из дела српских писаца од Гаврила Стефановића Венцловића до Бранка Миљковића, унети и одломци из средњовековних предања и дела аутора те епохе (Доментијан, Теодосије, Данило Бањски, Стефан Лазаревић, Димитрије Кантакузин).⁹ Следеће, 1963. године, Попа у Нолитовој библиотеци „Живи песници“ објављује одломке из Доментијановог књижевног рада које је превео Ђорђе Трифуновић (уједно превевши и приредивши за исту прилику и избор из дела Димитрија Кантакузина), али које је сам Попа изабрао и посложио, и пропратио једном штуром белешком. Треба поменути и Попино залагање као члана управе и потпредседника СКЗ-а да се објави тротомни *Србљак* и пратећа књига *О Србљаку*, што је самом песнику, након 1970. године, када је овај подухват завршен, донело велике проблеме са партијским руководилаштвом, чак и опомену пред искључење из КПЈ (в. Трифуновић 2001: 19–20). У том смислу је лако разумети зашто су неки други Попини издавачки пројекти морали да сачекају и његову смрт и пропаст идеологије којој је остао, на грађанском нивоу, веран до краја живота. Четврти Попин зборник, *Јушро мислено: зборник средњовековне српске поезије*, штампан је тек 2008. године, захваљујући труду и залагању Александра Петрова. Песнички одломци из књижевног дела Стефана Првовенчаног објављени су 2016. године у библиотеци која носи његово име. Попа је сакупио и приредио одломке, а коначно су штампани уз залагање Ђорђа Трифуновића. Имајући на уму темељно интересовање Васка Попе за српско-византијско књижевно и духовно наслеђе, посета 1958. године манастиру Хиландар, месту на којем се симболички родила та духовност, не може се разумети као тек једно од многих песникових *ходочашћа*.¹⁰

Са друге стране, ово поклоњење је оставило трага и на песничкој биографији Миодрага Павловића, с тим да је он, пословично знатно спремнији и на књижевне разговоре и интервјуе, и на писање аутопоетичких и дискурзивних текстова, оставио више трагова о овом путовању. Пажљиво читање Павловиће-

9 *Поноћно сунце* је заправо прва публикација овог типа која је, две године пре Павловићеве чувене антологије, представила српску књижевност у временском луку који траје осам векова. Такође, и први антологијски избор, додуше омеђен тематским оквиром, који је уз средњовековне текстове донео и одломке из народне књижевности. Павловић је угледне примере народних песама унео у своју антологију тек у издању из 1984. године.

10 У беседи изреченој поводом примања Аустријске државне награде за европску књижевност, Попа је недвосмислено указао на значај српске и јужнословенске песничке традиције за шири европски контекст, не заборављајући да помене средњовековну књижевност: „Песништво Срба, као и оно других Јужних Словена, од својих почетака до данас, представља значајни, органски, незаобилазни део европске књижевности. Сиромашније би било песништво нашег древног континента без јужнословенске песничке традиције: без дивних средњовековних песника заљубљених у златну светлост, без мудрих, безимених твораца народних песама, вез великих, у немир загледаних песника модерних времена.” (1968б: 15)

вих есеја и збирки песама објављених пре *Млека искони* (1962), песничке збирке којом је приказан низ мотива из античке грчке историје и мита, са укупном идејном основицом обликованом око приказивања сумрака те цивилизације, упућује на то да је од самих песничких почетака Павловић усмерен ка промишљању о традицији, те да се песнички исказује имајући на уму јасно одређену традицијску поетичку самосвест. Таква стваралачка позиција – утишана, али не и потпуно уклоњена из прве две збирке песама (87 *песама*, *Сшуб сећања*) у којима је Павловић освајао модернистички песнички израз и концентрисао се на искуство савремености, и треће (*Окшаве*), у којој је покушао да своју модерност постави у одређени класицистички калуп – у потпуности је развијена у *Млеку искони* и наредјућим збиркама. У њима је песнички говор драматично измењен, из субјективне односно персонализоване перспективе прелази у објективну односно деперсонализовану, а уједно се од представљања појединачног прелази на приказ колективног искуства, уз намеру да се представи и оно што директно припада култури, историји и миту.

Према сведочењима, *Млеко искони* је и конципирано и делимично настало пред крај шесте, по генезу српске поезије одсудне, декаде двадесетог века. Влада Урошевић тврди да је „непосредни повод настанка песама из ове збирке [...] песничково путовање у Грчку (давне 1958. године)” (1992: 756), док на другом месту истиче како је поменуто путовање, прво од многих Павловићевих културних посланстава, управо значајно јер са њега *доноси* своју четврту збирку песама, (Урошевић пре мисли на инспирацију за *Млеко искони*, мада није искључено да су неке од песама настале управо тада, в. 1995: 17), што уједно означава и тренутак његовог поетички резолутног понирања у традицију.

Радован Поповић такође помиње ово значајно путовање на Свету гору, и доноси један Павловићев исказ о том посленству, као и признање да је управо тада осмишљено *Млеко искони*, али и *Велика Скиџија*, односно, поетика једне целе фазе фазе Павловићевог песничког стваралаштва, која је обликована у петокњижју које отпочиње *Млеком искони* а окончава се *Светилим* и *шамним даровима*:

На моје прво путовање ван земље могао сам да се отиснем тек у својој тридесетој години; циљ је била Грчка, Крит, Света гора. У једном полифоном доживљају зачињавало се у исто време хеленско бело 'Млеко искони', као и циклама-љубичаста 'Велика Скиџија'. Све то у септембру 1958. године. Са два пријатеља пређох границу, а успут у облацима указао ми се наивни лик Бранка Радичевића. Вероватно се тада зачела намера да прионом на састављање 'Антологије српског песништва'. (Павловић 1996: 3, в. више: Поповић 2019: 43, Поповић 2022: 57)

Поклоњење манастиру Хиландар, као и обилазак других историјских, најпре античких грчких цивилизацијских тековина, самим тим, истиче се као формативно искуство и Павловићеве песничке биографије. Треба поменути и његово путовање у Грчку следеће, 1959. године, када је, са Владетом Јеротићем, поново посетио Хиландар, као и, по први пут, острво Крит (в. више у: Поповић 2019: 50–51), али и путовање из 1962. године када је боравио у египатској Александрији (в. више у: Поповић 2019: 54). Песник је оставио неколико написа о тим путовањима, где недвосмислено признаје културолошку заснованост својих путовних потреба:

Када сам одредио Грчку као циљ свог првог иностраног путовања (септембра 1958) замишљао сам да идем на сретање миту који, веровао сам, тамо никада није престао да живи, као што грчка мора нису усахла нити су хеленски митски облаци бацили котве у неке друге (атлантске?) луке. Ишао сам у земљу за коју сам претпоставио да

гаји своју специфичну митолошку свест на пољу и планини, под звезданим небом, на агори и на пучини. (1998: 251)

Изводи из Павловићевих путописа, написаних каткад упоредо са његовим првим путовањем у Грчку које је претходило настанку *Млека искони*, а понекад и неколико деценија након, сведоче о његовом дубоком поштовању према културном завештању античке Хеладе:

Претраживао сам овај свет радо у разним правцима, по хоризонтали, али сам са путовањима стицајем спољних ограничења, започео касно, у тридесетој години. И сам изабрах правац. Не двоумећи се: била је Грчка. Не знам да ли сам већ тада био велики пријатељ Хелена, али сам веровао, сећам се, да су Хелени мера свих ствари створених у оквиру земаљске многострукости, и да од њих треба почити. (1998: 241)¹¹

Будући да се у *Млеку искони* представља апокалиптички пад културе према којој је Павловић показао не само нескривени пијетет, него и дубоко дивљење, самим тим се потреба да се и у (првом) суноврату темељне основице западноевропске хуманистике и етике, (што култура античке Грчке несумњиво и јесте), изнађу оне вредности које происходе изнад хоризонта и те, и других епоха, и које се могу поставити основицом културне, и сваке друге, потребе модерног човека, као и човека било ког временско-просторног и културног одређења, не испоставља само поетички оправданом већ и посве хуманистички мотивисаном, и условљеном. Након *Млека искони*, друге књиге Павловићевог петокњижја (*Велика Скиџија*, *Нова Скиџија*, *Хододарје*, *Светили* и *шамни празници*) означаће кретање ка словенском и српском средњовековном културном искуству.¹²

4. Διόσκουροι

4.1. Полидеук и Кастјор

Будући да мит о диоскурима долази из античког грчког наслеђа (в. више у: Гревс 1987: 181–182, 214–220), потребно је ипак додатно прокоментарисати овај епитет који је постао одредница књижевноисторијске позиције, али и узајамног поетичког односа Попине и Павловићеве поезије. Најпре и због тога што су оба песника творци темељно изнесене митопоетике (в. Гавриловић 2022; Гавриловић 2023а), уједно и песници који су одабрано митско искуство, један од најзначајнијих традицијских постамената на које се њихова поезија поетички ослања, на стваралачке начине преобликовали у својој поезији, сведочећи о постојаном и непрекинутом традицијском дијалогу који повезује искуство архајског човека и модерни сензибилитет (в. Гавриловић 2023б: 145–283).

11 У тексту „Post scriptum европским путописима”, којег треба разумети као неку врсту Павловићевих путописних „опоруке”, песник је поново истакао своју духовну повезаност са грчким културним хоризонтом: „Од свих земаља старог света и разних континената Грчка чува по мом осећању културно завештање које ми је одувек највише значило. Хелада је велики полазак у светлост стварања” (1998: 326). Такође, Павловић, који је то понајбоље и доказао управо у стиховима и путописима посвећеним античкој Грчкој, указао је, у једном интервјуу датом Милану Живановићу, на то да је разумевање културе неодвојиво везано за разумевање простора у којем је обликована, и у којем, било у памћењу, или у датости, претрајава: „Осећање простора је код мене свакако везано за [...] доживљај културе.” (2002: 202)

12 Посете манастиру Хиландар су оставиле дубок траг на Павловићево књижевно дело. Осим појединачних песама, разасутим по његовим песничким књигама, чак три збирке су темељније инспирисане Павловићевим посетама Светој гори: *Хододарје*, *Светишгорски дани и ноћи* и *Књижа старословна*. Његов путопис – или путопис-есеј – *Отварају се хиландарске двери*, можда и понајбољи текст овог типа који је Павловић написао, тематизује одлазак у монашку државу и посету једном од најзначајнијих духовних центара српског средњовековља.

Ипак, као што се закључци оваквог типа неумитно крећу у правцу генерализације, тако ће и овај покушај бити такав, будући да стереотипи, па и они књижевноисторијски, дакле, научни, своју заснованост црпе из потребних поједностављивања, али и условне прецизности која почесто не подлеже строгом проверавању. У истој мери, они су обликовани и одређеном слободом есејистичког промишљања – на овом месту потегнутог намером да се стваралачке биографије Васка Попе и Миодрага Павловића промере кроз изворни мит о диоскурима, не би ли се пронашле одређене аналогичке појединости које би могле да правдају дубљу употребу овог одређења приликом књижевноисторијског позиционирања српског песничког пара. Другим речима, да се децидно одговори на питање да ли њихове поетике оправдавају епитет диоскури и ван згодног и колоквијалног, помало и лењог, књижевноисторијског одређења.

Сторија о Полидеуку и Кастору је добро позната и, колико је то могуће са митским причама, документована (Хомер, Плутарх, Паусанија, Аполодор, Пиндар, Лукијан, Овидије и други аутори). Као и све митске биографије и удвојена судбина античких диоскура је испричана и запамћена у много верзија уз прегршт мањих или већих мотивских варијанти. Међутим, два момента могу бити значајна за постављање сличне аналогичке између српских песника. Први је порекло античких близанаца. Леда, супруга Тиндареја, спартанског краља, на свет је донела два пара близанаца, од којих су Полидеук и (Лепа) Хелена/Јелена Зевсова деца, а Кастор и Клитјамнестра/Клитемнестра Тиндарејева. Дакле, антички близанци су раздвојени пореклом, што је директно одредило њихову судбину. На крају, њихове авантуре, које по неким изворима укључују и лов на калидонског вепра и учешће у походу Аргонаута, окончавају се Касторовом погибијом. Полидеук, дивинске крви и благословен судбином која је додељена боговима, ипак бира да не постане део стандардног сазива на Олимпу, већ да подели судбину са својим вољеним братом. Зевс ово дозвољава – један дан браћа проводе заједно у доњем свету (где их, рецимо, среће Одисеј, када га је његова митска путања довела до Хада), други лутајући земљом, каткад посећујући и сам Олимп. Њихов мит се завршава тиме што они постоје уједно и наизменично и као смртници и као богови. Потребно је, да би се оваква митска корелација могла разумети и у случају Попе и Павловића, приметити супротне тенденције обликоване у коначници две митске судбине. Полидеук, дивинске крви, својом одлуком се креће ка профаном постојању, док Кастор, људске крви, делимично завређује дивинско препознавање. Ово колебање између сакралног и профаног, митског и ефемерног, може се, уз мало слободе, приметити и код српских песничких диоскура.¹³

4.2. Попа и Павловић

Будући да се у овом кратком удвојеном крокију не могу детаљно представити два класична поетска опуса, то је учињено на општем нивоу њиховог поетичког односа према митском искуству, имајући на уму пуну меру генерализовања која мора доћи са оваквом одабраном оптиком.

13 Као куриозум се истиче једно забележено друговање, и то кафанског типа („Код Мије Аласа”, на обали Саве), Васка Попе и Роберта Гревса (в. Поповић 2022: 82). Није забележено да ли је и Павловић, попут Попе, стигао да овог чувеног проучаваоца грчких митова одведе у неку београдску кафану, али је зато његово интересовање за античку грчку културу и, шире гледано, митске теме, посведочено и приказом романа *Златно руно* Роберта Гревса (Павловић 1957: 9) и есејистичком цртицом у којој српски песник, поводом *Одисеје* и Гревсовог романа *Хомерова кћер*, промишља о актуелности митских тема у савременом тренутку (в. Павловић 1959: 12).

Васко Попа је почео да развија митотворну поетику којом самерава свакодневицу у оквирима митског искуства, и обратно, у прве две збирке песама (*Далеко у нама из Коре*, *Кости кости* и *Белушак из Нейочин-поља*; *Усјавна земља* из прве верзије *Коре*, циклуси *Ђеле-кула* и *Очи суијеске* из прве верзије *Нейочин-поља*), да би се потом посветио епизацији израза и структурним митским моделима (*Споредно небо*, *Усјавна земља*, *Вучја со*). У тим грандиозним митизованим конструкцијама проговорио је о стварању, историји, традицији, егзистенцији, идентитету и трајању, како митском, тако и историјском, и појединца и колектива и, унеколико завршио са истакнутим митизовањем својих капиталних песничких тема и идеја. Попа, усмерен на мит у својим песничким почецима, у тренутку највеће своје поетичке експанзије, и уз сву слободу овог одређења, указује се као Полидеук, дивински брат из близаначког пара. Ипак, никада не заборавивши да су мит и митско мишљење важни елементи живота и испољавања савременог човека, Попа се, у каснијим тренуцима своје песничке авантуре, делатније упутио ка садашњици, савремености и свакодневици. Тачније, ка личном, биографском које припада сентименталној прошлости, ка детињим сећањима и искуствима (*Живо месо*), али и идеолошком и политичком сагледавању (*Кућа наспред друма*), и, на концу, ка у језику и исказу оспољеној догађајној садашњости која настаје и нестаје уз повремене просјаје митског искуства (*Рез*). На тај начин се унеколико обликовао и као Кастор, односно, као Полидеук који је своју дивинску суштину промерио у, најусловније речено, ефемерном.

Павловић, са друге стране, у својим почетним исписима је, недвосмислено, Кастор, будући да креће од најчешће немитизоване садашњице (*87 песама*, *Сшуб сећања*), уз тек одређене просјаје који указују на његову митску природу (попут митотворног изоморфног обликовања појавног света у песмама из збирке *87 песама*, или развијенијих митских модела у песмама „Зидари” и „Орфеј у Кореји” из *Сшуба сећања*). Међутим, његова се песничка авантура усмерава ка ономе што би се најпре огледало у Полидеуковом лику, и то, са једне стране, кроз преиспитивање архетипских просјаја у фигури модерног човека (*Окшаве*), и, са друге, кроз промеравање традиције и садашњости, потврђивање искустава културне баштине, и кроз митотворну цикличну обнову вредних традицијских и искуствених догађаја-међаша (низ песничких збирки од *Млека искони* до *Светилих* и *шамних празника*). Павловић се, у овој својој зрелој, и, према неким мишљењима, најзначајнијој песничкој фази, обликује у окриљу мита и поетизованог разумевања историје. Пронашавши модел историозофског преиспитивања и превредновања искустава традиције при сусрету са искуством мита, Павловић га никада, до краја своје песничке каријере, није напустио.

Стога Попа и Павловић јесу, уз још једно истицање неопходних генерализујућих спрега и слободе закључивања, књижевни диоскури, огледалски ликови, који се, према миту, као и према активираној симболици близаначког пара, крећу из супротног правца. Попа се од митизовања појединачних појмова и појава и, касније, обликовања сложених митских модела кретао ка приказу садашњице, а Павловић обратно. Они су образине Кастора и Полидеука узимали по потреби свог песничког развоја. Попа је почео као унеколико и прикривени Полидеук, да би неусмњиво то постао у низу његових централних песничких збирки, али и да би се ипак повукао као Кастор (иако је недовршена збирка из заоставштине, *Гвоздени сад*, најављивача повратак митским поетским моделима). Павловић је, објавивши се као Кастор, тежио да буде Полидеук, такав се и остваривши у великом делу свога опуса и, на крају, такав се и повукавши из живота и књи-

живности. Њихов однос према миту испуњава сличну путању коју су, у односу према дивинским начелима и судбини која им је додељена, прешли и антички диоскури. Стога диоскурско повезивање српских песника има много више смисла од zgodно употребљене књижевноисторијске, готово колоквијалне, одреднице. Њихово песничко кретање кроз мит није било истоветно, али је резултовало блиским исходиштем – тражењем оних оквира хуманизма који савременом човеку – кога одређују стегнути и детронизујући опсег садашњости, исконска одређујућа веза са прошлошћу, и зев ка будућности – нуде постојање које изумима понижење, обезличење или смрт, а подразумева достојанство, интегритет и животној наду. Та хуманост је потврђена и њиховим посезањем ка миту, и због те хуманости, бар колико и због артистичке врлине и естетске постојаности њиховог песничког дела, Попа и Павловић, самовољне образине Полидеука и Кастора, јесу класици великог српског песничког двадесетог века.

Дакле, Попина митотворна поетика, превасходно остварена у језику и изградњи оквирне представе песничког универзума, па потом и у песничкој митопеји, квалификује га за Полидеука у младости и зрелости његове песничке каријере, а његово окретање ка свакодневном и полако одступање од мита указује да је ипак песнички умро као Кастор, понекад се ипак сетивши својих младалачких и, касније, зрелих *полуксовских* дана. Обрнуто се десило Павловићу: кренувши од коментарисања света и његових кумира који маргинализују човека, огласивши се као атеистички Кастор, врло брзо ће се (уз нешто слободе би се могло рећи – уз близину свог сабрата Полидеука) окренути миту, и његовим представљачким могућностима, уз које ће изградити своју историозофску визуру, од које неће одустати до смрти. Попа ће се, условно речено, у окриљу мита, усмерити ка интегративном фактору космогоније, а Павловић апокалиптике. Имајући на уму митску путању којом су се у античком предању кретали оригинални диоскури, као и поетички развој поезије српских песничких диоскура, очигледно је и то да су Попа и Павловић прешли слично усмерен пут у окриљу мита и да су дуго времена у блиској тачки (поетички) друговали. Попа–Полидеук ће своје најистакнутије стихове написати као такав, да би се ослободио те судбинске оптике и задовољио фигуром Попа–Кастора. Никада неће нестати Полидеуков лик из његовог писма, нити ће сâм мит нестати, али ће Попа ипак умети да се од њега отргне. Павловић–Кастор ће се брзо претворити у Павловића–Полидеука, и упињаће се до краја свог живота то да буде, али ће се у његовој поезији увек назирати Касторова сенка од које се није могао у потпуности одвојити.

Оваква одређења нису вредносна. Она су аналогички обликована имајући у виду путању и позицију коју су Попини и Павловићеви називи-именаци Полидеук и Кастор заузели у миту. Песници су прешли не исти, али близак пут, и при том делимично исписали историју српске поезије друге половине двадесетог века, и стабилно усмерили њен даљи развој. Стога, Попа и Павловић се могу са пуним правом назвати песничким диоскурима, али не само због њиховог синхронијског трајања које се поклопило и превратничке улоге у конституисању одређених промена у развоју српске поезије, односно, због њихове заједничке и истородне улоге у раним хипостазама и трудовима послератног песничког модернизма. Одређење диоскури заслужују због директне унутарње сличности развоја поетике и опуса, што се открива у усмерењу на дијалектичке одреднице мита. Њихов поетички развој, промерен кроз близину мита, исписује супротне кружне путање, али свака се из своје изабране оптике упућује ка одбрани човековог идентитета и духовне основице, и то свака уз залеђе митског искуства. На

тај начин, и Попино и Павловићево окретање ка миту резултује чврстом поетичком и етичком платформом, и стиховима који објављују несаломиви хуманистички обзор, чиме се потврђује оно што је Михиз већ 1955. године, пратећи прва песничка исказивања младих близаначких прилика, разумео – „реч је о песницима” (Михајловић 1971: 200).

ЛИТЕРАТУРА

- Владушић 2018: С. Владушић, *Орфеј и зајушач (Ујутштво за ујутшребу поезије након Елиота и Валерија)*, Нови Сад: Академска књига.
- Гавриловић 2022: М. Гавриловић, Митска аутопоетика Васка Попе, у: С. Илић (ур.), *У заједничарењу с песником и небом: на стоогодишњицу песниковог рођења*, Београд: Завод за проучавање културног развитака, 89–118.
- Гавриловић 2023а: М. Гавриловић, „Мит је осветљење” – утемељење митопоетике у есејима Миодрага Павловића, у: П. Петровић (ур.), *Годишњак Катедре за српску књижевност са југословенским књижевностима*, XVIII, Београд: Филолошки факултет Универзитета у Београду, 125–148.
- Гавриловић 2023б: М. Гавриловић, *Место и улога мита у поетичком формирању српске поезије послерајног модернизма (Васко Попа, Миодраг Павловић, Стеван Раичковић, Бранко В. Радичевић): докторска дисертација*, <<https://phaidravg.bg.ac.rs/view/o:31476>>, 19. 4. 2025.
- Деретић 2007: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Београд: Sezam Book.
- Гревс 1987: Р. Гревс, *Грчки митови*, Београд: Нолит, Приштина: Јединство.
- Јевтић 2011: М. Јевтић, *Радост читања: разговори са песницима*, Београд: Службени гласник.
- Максимовић 2002: М. Максимовић, Сећања и предлози, Београд: *Књижевни магазин: месечник Српског књижевног друштва*, II, 10, 23–24.
- Михајловић 1971: Б. Михајловић, *Књижевни разговори: изабране критике*, Београд: СКЗ.
- Мишић 1956: З. Мишић, *Антологија српске поезије*, Нови Сад: Матица српска.
- Павловић 1957: М. Павловић, Роман или еп? (Роберт Грејвс: Златно руно – роман, 'Просвета' 1957), Београд: *НИН*, VII, 352, 9.
- Павловић 1959: М. Павловић, Живот митова, Београд: *НИН*, IX, 434–435, 12.
- Павловић 1996: М. Павловић, Модеран песник 'искони', Београд: Политика, XCIII, 29652 (11 мај 1996), 3 (Култура – Уметност – Наука, XL, 4).
- Павловић 1998: М. Павловић, *Далека предвора: путописи*, Београд: Просвета.
- Павловић 2002: М. Павловић, Синоним модерног песништва, у: М. Живановић, *Кључеви духа: 50 разговора*, Нови Сад: ДОО Дневник – новине и часописи, 200–207.
- Павловић, Јевтић 1998: М. Павловић, М. Јевтић, *Дијалог о свету Миодрага Павловића*, Београд: Партенон.
- Палавистра 2012: П. Палавистра, *Послерајна српска књижевност 1945–1970 и њена историја*, Београд: Службени гласник.
- Попа 1968а: Васко Попа, *Песме*, Београд: Просвета.
- Попа 1968б: Васко Попа, *Песниково срце – књига у пламену: Реч Васка Попе приликом примања аустријске државне награде за европску књижевност*, Београд: *Политика*, LXV, 19586 (14. април 1968), 15.
- Попа 1997: В. Попа, *Сабране песме*, Вршац: Друштво *Вршац леја варош*.

- Поповић 2019: Р. Поповић, *Сведок васкрсења: песничка биографија Миодрага Павловића*, Београд: Албатрос плус.
- Поповић 2022: Р. Поповић, *Шик као Попа – биографија Васка Попе*, Нови Сад: Архив Војводине.
- Радуловић 2017: М. Радуловић, *Српсковизантијско наслеђе у српском послерајном модернизму (Васко Попа, Миодраг Павловић, Љубомир Симовић, Иван В. Лалић)*, Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Раичковић 2023: С. Раичковић, *Један могући животи*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Рошуљ 2002: Ж. Рошуљ, *Зайиси о Васку и Хаши*, Београд: Стубови културе.
- СЛ 1989: *Сумрак Ловћена: документи и прилози о судбини Њеђошеве капеле на Ловћену: 1845–1971*, Вршац: Епархија банатска, Шабац: Глас цркве, Београд: Задужбине Косова.
- Тимченко 1970: Н. Тимченко, Песник пред историјом, Нови Сад: *Летњопис Мајнице српске*, CXLVI, CDV, 2, 146–157.
- Трифуновић 2001: Ђ. Трифуновић, Понешто од сећања уз старе фотографије, Београд: *Поезија: часопис за поезију и теорију поезије*, VI, 15, 9–23.
- Ћосић 2008: Б. Ћосић, *Consul у Београду*, Београд: Просвета, Алтера.
- Урошевић 1992: В. Урошевић, Из рушевина ка складу: Поезија Миодрага Павловића од 87 песама до Певања на виру, Београд: *Књижевности: месечни часопис*, XLVII, XCVII, 5–6–7, 751–760.
- Урошевић 1995: В. Урошевић, Миодраг Павловић између истока и запада, Краљево: *Повеља: Часопис за књижевности, уметности, културу, просветина и друштвена питања*, XXV, 1, 16–17.

VASKO POPA AND MIODRAG PAVLOVIĆ AS DIOSKOUROI

Summary

This paper examines the established literary-historical view according to which the poets Vasko Popa and Miodrag Pavlović are named – the *Dioskouroi/Dioscuri*. The paper points out the literary-historical facts that led to this designation becoming common, and then presents significant details from the biographies of these two poets that reveal their literary, professional, and personal relationship in more detail. Finally, the epithet *Dioskouroi* is examined by analyzing the poetic evolution of these poets' poetry in relation to myth, that is, the traditional framework from which the archetypal values petrified in the representation of the twin pair (Castor and Pollux) arise. This analysis revealed that the designation of the *Dioskouroi*, which is related to the relationship between the two mentioned poets, is not just a convenient literary-historical designation, and also that it is, through a comparison of the two opuses, possible to find more significant reasons that would justify such a designation. An analysis of the relationship between both Popa's and Pavlović's poetry and myth – where, on a general level, Popa's poetry is realized in the vicinity of mythical and sacred experience, only to later turn to profane experiences, while Pavlović's poetry takes the opposite path – reveals that these two poets can indeed be understood as poets-*Dioskouroi*.

Keywords: Vasko Popa, Miodrag Pavlović, *Dioskouroi/Dioscuri*, biography, myth, poetry, modernism, literary history

Milomir M. Gavrilović

Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XIX међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(25–26. октобар 2024)

Књига II

ПРИЈАТЕЉСТВО

Одговорни уредници

Проф. др Драган Бошковић

Проф. др Часлав Николић

Секретар уредништва

Др Ђорђе Ђурђевић

Лектура и коректура – српски језик

Др Ђорђе Ђурђевић

Лектура и коректура – енглески језик

Проф. др Даница Јеротијевић Тишма

Издавач

Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу

За издавача

Проф. др Никола Бубања

декан Филолошко-уметничког факултета

Технички уредник

Стефан Секулић

Штампа

Филолошко-уметнички факултет

Крагујевац

ИСБН

978-86-6218-001-8 (низ)

978-86-80596-96-9

Тираж

80

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09(082)
821.09(082)

**МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност, уметност
(19 ; 2024 ; Крагујевац)**

Српски језик, књижевност, уметност : зборник радова са XIX међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (25-26. октобар 2024). Књ. 2, Пријатељство / [уредници Драган Бошковић, Часлав Николић]. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет Универзитета, 2025 (Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет). - 587 стр. : илустр. ; 24 cm
Тираж 80. - Стр. 5-9: О трокњижу са XIX међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност” / уредништво. - Стр. 11: О књижевнокултуролошкој књизи са XIX међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност” / уредници. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на више језика.

ISBN 978-86-6218-001-8 (низ)
ISBN 978-86-80596-96-9

- а) Српска књижевност -- Мотиви -- Пријатељство -- Зборници
б) Светска књижевност -- Мотиви -- Пријатељство -- Зборници

COBISS.SR-ID 178011657